

Norsk Bonde- og Småbrukarlag

**Høringsinnspill Grytten-utvalgets
rapport NOU 2022 - 14**

Innhold

1. Innledning.....	3
2. Oppsummering.....	4
3. Politiske målsettinger	5
4. Arbeidsinnsats i jordbruket	7
4.1 Timetall pr årsverk i jordbruket.....	7
4.2 Variasjon i arbeidsforbruk mellom produksjoner og bruksstørrelser	8
5. Modifisert total kalkyle	9
5.1 Historisk kostpris og nominelle gjeldsrenter.....	9
5.2 Leie av ikke-avskrivbare driftsmidler – jord- og melkekvoter	10
5.3 Kostnadsføring av innleid arbeid.....	10
5.4 Synliggjøring av kapitalkostnad	10
5.5 Synliggjøring av kostnad til avsatt pensjon	11
6. Bøndernes inntekter og inntektpotensial	12
7. Kapital som innsatsfaktor.....	14
7.1 Effektivitetsvekst og kapitalverdi	14
7.2 Risiko	15
7.3 Avkastningskrav.....	16
7.4 Verdijustering og budsjettering.....	18
8. Hybridmodellen/nivåsammenligning	19
9. Løsning.....	20

1. Innledning

Det er brytningstid i jordbruket, og det er nå eller aldri for norsk matproduksjon. Dersom ikke virkemiddelbruk, økonomi, og retning endres radikalt, vil vi se en fortsatt nedlegging av gårdsbruk, og oppleve en forsterket nedgang i evnen til å brødfø den Norske befolkning. Norsk jordbruk er selve bærebjelken i distrikts Norge og definerer i stor grad hvem vi er som nasjon og hvordan landet vårt ser ut, men dette er i ferd med å endre seg.

Vi står nå overfor et valg som handler om hvorvidt norsk jordbruk fremdeles skal være i stand til å utføre samfunnsoppdraget, eller om dette skal overlates til kun politikk og internasjonale handelsavtaler.

Meld. St. 11 (2016–2017) Sier at jordbrukets samfunnsoppdrag er lønnsom og trygg matproduksjon, sysselsetting, fellesgoder beredskap, bosetting og bruk av hele landet. De fleste politiske parti er enig i dette og synliggjør det gjennom sine partiprogram.

Norge som en av verdens rikeste nasjoner, bør ikke være bekjent av å bedrive sosial dumping innenfor en hel bransje, ei heller å kjøpe maten ut av hendene på fattige land. Norge som nasjon, må se verdien av selvforsyning og beredskap, verdien av naturlandskapspleie og beitedyr, verdien av norske grønnsaker, frukt og bær, verdien av ekte bærekraft, verdien av å produsere maten vår i Norge basert på norske ressurser.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag leverer med dette høringsinnspillet en klar og tydelig beskjed til regjeringen, om at dere nå må lytte til en næring som klorer seg fast på kanten av stupet og ber innstendig om en utstrakt arm for å overleve, og for å fremdeles være i stand til å gjennomføre samfunnsoppdraget.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag har gjennom vårt høringsinnspill pekt på de viktigste svakhetene ved utvalgets rapport, og konsekvensene de vil føre til. Vi har forsøkt å synliggjøre virkningene av de foreslåtte løsningene i rapporten og hvordan grunnlaget for inntektsmåling (totalalkylen) må gjøres med bedre metoder og rett grunnlag. Utvalget slår fast inntekta til jordbruket, 212 000, kr, til dekking av arbeidsvederlag og kapitalavkastning, med referanse til skattetall for næringa.

Videre har vi pekt på hvordan virkningen av utvalgets foreslåtte løsning (hybridmodellen) ikke bygger på vedtatte politiske mål for næringa.

Formålet med løsningene vi foreslår må ses på som et bidrag til det pågående arbeidet med jamnstilling, og som vi mener bringer oss nærmere en rettferdig behandling av jordbruket.

2. Oppsummering

Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil bygge på løsninger som er skissert i utvalgets rapport, med unntak av hybridmodellen, som aldri vil kunne aksepteres. Vi vil at en ytterligere modifisert total kalkyle skal budsjettere sektorens inntektsmuligheter og kostnader, samtidig som skattedata fra jordbruksforetakenes næringsinntekter danner det til enhver tid gjeldende nivået.

Den endelige modifiserte total kalkylen vil vise sektorens årsresultat før skatt, der bunnlinje vil vise avkastning på sektorens kapital.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at jordbruket ikke lenger kan tillegges 168 timer for spart tid til reising og venting, og at det må gjøres en arbeidstidsreduksjon av årsverket i jordbruket i tråd med mengde ubekvem arbeidstid, slik det gjøres for andre grupper i samfunnet. Utvalget har ikke drøftet endringer i timetall per årsverk i jordbruket, med begrunnelsen at dette er et forhandlingstema.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag støtter utvalgets forslag om å endre resultatmålet i Total kalkylen til *årsresultat før skatt*, med forbehold om at modifisert total kalkyle innføres slik Norsk Bonde- og Småbrukarlag skisserer under:

- a) Avkastning til kapital må godtgjøres.
- b) Det skal benyttes nominelle gjeldsrenter og en indeksregulert kapitalbase fra år til år.
- c) Alle årsverkene i landbruket kostnadsføres, også de resterende om lag 31 000 årsverkene som utføres av bonden og bondens familie (ikke bare innleid arbeid).
- d) All kvoteleie på melk skal inn i kostnadene, også den som leies ut av aktive produsenter som ikke lenger selv produserer melk.
- e) Sats for tjenestepensjon (OTP) legges inn som kostnad.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag støtter ikke utvalgets forslag om å innføre hybridmodellen. Samtidig er det positivt at en har vurdert bruken av skattedata for å beregne inntektsnivå. Vi vil understreke at tall fra skatteregnskapene ikke kan bestrides som det faktiske nivå da dette er faktiske rapporterte tall for næringsinntekt hentet fra SSB. Vi vil også at det skal beregnes mediannæringsinntekt fra disse tallene.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag reagerer sterkt på utvalgets antakelser om at bonden selv velger å ikke overskuddsmaksimere, uten å ha empirisk grunnlag for det. Utvalget skriver:

«Mange bønder, især blant de som oppnår lav avkastning over tid, driver trolig ikke primært overskuddsmaksimering, men maksimerer nytte i et samspill mellom jordbruk, annen næring, lønnsarbeid og husholdning».

I rapporten vises det til en sveitsisk rapport fra 2015 som er basert på intervjuer med fire sveitsiske bønder (Mann, 2015), noe som absolutt ikke kan ses på som signifikant, ei heller relevant for norsk jordbruk.

3. Politiske målsettinger

Dagens regjering har konkrete og ambisiøse mål for norsk jordbruk. Dette går frem av de fleste partiprogram. Og regjeringen er svært tydelige på hvor de vil ta utviklingen videre.

Hurdalsplattformen om Landbruk, trygg mat og levande distrikt:

«Regjeringa vil:

Leggje fram ein forpliktande og tidfesta plan for å tette inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. Opptappinga skal skje i samarbeid med partane i jordbruksavtalen og baserast på nytt talgrunnlag.

Sikre riktig talgrunnlag for jordbruksoppgjering, irekna å måle inntektsnivået og ikkje berre inntektsutviklinga. Arbeidet som er sett i gang for å greie ut dette, skal vidareførast.

Sørgje for betre berekraft i landbruket gjennom auka bruk av utmarksbeite, setring, klimatilpassing, investering i jord og etablering av eit nasjonalt senter for fjellandbruk.

Leggje fram og gjennomføre ein opptappingsplan for trygg matproduksjon på norske ressursar og setje eit mål for sjølvforsyningsgrad av norske jordbruksmatvarer, korrigert for import av fôrråvarer, på 50 prosent.»

I Statsbudsjettet 2021 står bla:

«Prioriteringar i landbruks- og matpolitikken

Regjeringa vil ta vare på det unike ved norsk matproduksjon, som låg medisinbruk, god dyrevelferd og ei lang verdikjede, i tillegg til berekraftig bruk og forvaltning av norske ressursar for å leggje til rette for landbruk over heile landet. Ein føresetnad for dette er ein variert bruksstruktur som er basert på regionale og lokale føresetnader for ulike produksjonar.

Regjeringa vil leggje til rette for å ta vare på produksjonsressursane i heile landet og auke produksjonen av planteprodukt til mat

Regjeringa prioriterer vidare distrikt og små- og mellomstore bruk, og legg vekt på å stimulere til større del norsk fôr, både grovfôr, korn og proteinvekstar.»

I budsjettforliket mellom Støre-regjeringa og SV høsten 2021 omtales inntektsmålet. Der heter det: «Inntektsgapet skal tettes uavhengig av bruksstørrelse, produksjon og landsdel.»

Regjeringen er tydelige på at de vil øke selvforsyninga fra norsk jordbruk. Selvforsyning er planteproduksjon i Norge, enten i form av planter som mat til mennesker eller planter i form av fôr til husdyr. All denne planteproduksjonen er basert på bruk av norsk jord. Økt selvforsyning innebærer økt bruk av jord i Norge, og at det er lønnsomt å jobbe med planteproduksjon. Norsk Bonde- og Småbrukarlag støtter opp om denne målsettingen.

En økning fra dagens nivå på under 40% og opp til 50% selvforsyning, betyr at norsk produksjon av gress og korn må økes med anslagsvis 1 000 millioner fôrenheter. Dette innebærer en økning i planteproduksjonen på snaut 20%. I praksis betyr dette at Norge må øke kornarealene med drøyt

100 000 dekar og at grasarealet må øke med en million dekar. Utmarksbruken må i tillegg økes med 20%.

Ifølge Nibio viser arealstatistikken for 2021 «at 1 511 kvadratkilometer eller 13,3 prosent av landets totale jordbruksareal ikke inngår i søknadene om produksjonstilskudd» og kan klassifiseres som ute av drift. For enkeltfylker, særlig Nord-Norge, utgjør arealet ute av drift opp mot 40% av jordbruksarealet. Spesielt viktig blir det derfor å ta opp igjen jorda i Nord-Norge som ikke er i bruk. Alt dette forutsetter at jordbrukspolitikken sørger for at det blir mer lønnsomt å dyrke planter i Norge. ¹

Jordbruksarealene i Norge ligger spredt og varierer mye i størrelse. Regjeringa gjentar gang på gang at en naturlig nok er avhengig av bruk i alle størrelser i hele landet for å ta i bruk disse arealene. De politiske virkemidlene må derfor innrettes slik at de belønner bruken av jord til matproduksjon, uavhengig av bruksstørrelse. Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil påpeke at utvalgets rapport, og løsningene foreslått der ikke støtter opp om de politisk vedtatte mål om 50% sjølforsyning, korrigert for importert fôrråvare.

Forutsetningene utvalget legger til grunn i sitt forslag til måling av jordbrukets inntekt (hybridmodellen) forutsetter en svært sterk volumøkning for å oppnå jamnstilling. Og i tillegg må denne volumveksten må foregå sammen med en reduksjon av arbeidsinnsatsen per produserte enhet. En slik definering av inntekt gjennom et beregnet inntektspotensiale, vil derfor ha avgjørende innvirkning på produksjonsmåter i norsk jordbruk. Dette betyr økt volum på færre gardsbruk, med mindre arealbruk i Norge.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at for å øke sjølforsyninga, må mat produseres på mer jord og flere gardsbruk, ikke større og færre. Bønder kan ikke betale regningene sine med et beregnet inntektspotensiale. Staten skal kunne vedta hva vi skal tjene – ikke hva vi faktisk tjener. Hvis en velger å bruke den foreslåtte Hybridmodellen, så vil dette gi konsekvenser som strider mot de vedtatte politiske mål. Både for inntekt og sjølforsyning.

---

¹ <https://www.nibio.no/tema/jord/arealressurser/andre-kart/jordbruksareal-som-kan-vaere-ute-av-drift>

4. Arbeidsinnsats i jordbruket

Inntektsmåling i jordbruket er omtalt i rapportens kapittel 4.

4.1 Timetall pr årsverk i jordbruket

Omtalt i kap.3.6.1, 4.2.2 og 7.6 i NOU 2022:14

Det regnes 1845 timer per årsverk i jordbruket. Timetallet er fastsatt i jordbruksoppjøret og ble senest endret i 2002. Utvalget viser til at antall timer i et årsverk ikke er en del av mandatet og er et politisk spørsmål som må avgjøres gjennom forhandlinger.

Utvalget viser til at et årsverk i landbruket i 1978 ble definert som «den avtalefestede arbeidstid for industrien med tillegg for normalt tidsforbruk til reising og venting». Gjennomsnittlig tidsforbruk til reising og venting for industriarbeidere ble den gang beregnet til 168 timer i året og det har vært lagt til grunn siden.

Endringer i dagens arbeidsmønster og stor grad av ubekvem arbeidstid i jordbruket gjør at Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at grunnlaget for å legge til tidsforbruk til reising og venting ikke lenger er til stede.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at tiden er moden for å se på hvilke yrkesgrupper jordbruket bør sammenlignes med når det gjelder timetall per årsverk. Det er flere forhold som taler for reduksjon i arbeidstid i forhold til normalårsverk på 1698 (1750) timer (eksl. ferie), som SSB legger til grunn i sin bygg- og tjenestetatistikk². Jordbruket bærer i stor grad preg av å være et yrke med døgkontinuerlig drift og «vakt» 24/7. Husdyrbondens drift er utvilsomt av døgkontinuerlig karakter, og driften går sammenhengende både i ukedager og helger. Det samme gjelder rene planteprodusenter i deler av året.

Arbeid i jordbruk ligger høyt på statistikken for skader og dødsulykker på jobb. Det er til tider et enormt arbeidspress, mye jobb alene både med maskiner og dyr, som utgjør fare for liv og helse. Det er også miljøbelastninger over tid som kan føre til at bønder er mer utsatt for utvikling av luftveissykdommer enn befolkningen ellers.

Ved skiftarbeid/døgkontinuerlig arbeid vil man ellers i arbeidslivet beregne en arbeidstidsreduksjon i tråd med omfang av ubekvem arbeidstid. Dette tas ikke hensyn til i beregningen av timer i et årsverk i jordbruket. I 2008 la et offentlig oppnevnt utvalg fram *NOU 2008:17 Skift og turnus – gradvis kompensasjon for ubekvem arbeidstid*³. Utvalget hadde blant annet i mandat å utrede spørsmålet om likestilling av arbeidstiden for arbeidstakere som arbeider skift og turnus og utredningen inneholder mye informasjon og avveininger mht. hva som bør legges til grunn for redusert arbeidstid.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det må gjøres en arbeidstidsreduksjon av årsverket i jordbruket i tråd med mengde ubekvem arbeidstid, arbeidsbelastning og risiko, slik det gjøres for andre grupper i samfunnet. En slik beregning må som et minimum må forholde seg til arbeidsmiljølovens rammer.

² <https://www.ssb.no/a/metadata/conceptvariable/vardok/2860/nb>

³ [NOU 17 2008 \(regjeringen.no\)](https://www.regjeringen.no)

I offshoresektoren er for eksempel et årsverk beregnet til 1490 timer, der begrunnelsen er risiko, mye borte fra familien og arbeidsbelastning. Både arbeidsbelastning og risiko er høyere i jordbruket enn i offshoresektoren, og den er kontinuerlig, hver dag hele året. I tillegg til dette tilsier en vurdering av antall timer ubekvem arbeidstid at jordbruket bør ha arbeidstidsreduksjon i forhold til et normalårsverk.

I tabellen under er arbeidsmiljølovens og framforhandlede tariffen for arbeidstid vist. Å sette jordbrukeren inn i denne tabellen er ikke rett frem. En må ha med i vurderingen av ved helkontinuerlig skift er det normalt 3 personer inne i bildet for å dekke 1 døgnskift, mens bonden dekker hele døgnet alene 7 dager i uken.

Ukentlig arbeidstid	Arbeidsmiljøloven timer	Tariffavtalte timer
Dagarbeid	40	37.5
Turnusarbeid	38	35.5
Tredelt skift/turnus	38-36	35.5-33.6
Helkontinuerlig skift	36	33.6

4.2 Variasjon i arbeidsforbruk mellom produksjoner og bruksstørrelser

Omtalt i kap. 4.2.1 i NOU 2022:14

Spredning i arbeidsforbruk kan i hovedsak deles inn i 3; Arrondering, mekanisering og driftsopplegg. Det er åpenbart at i et land som Norge har de naturgitte forutsetningene for drift og type produksjon, stor betydning for tidsbruken, dette kan ikke generaliseres og knyttes opp mot hvorvidt bonden er effektiv eller ikke. Arbeidsforbruket som benyttes i Totalkalkylen er resultatet av SSBs landbruksundersøkelser, senest ved fulltellingen i 2020. På oppdrag fra utvalget har SSB beregnet uttrykk for variasjonen i rapportert arbeidsforbruk i jordbruket, uttrykt som arbeidsforbruk per ku/sau/dekar korn etc. Tallene viser stor variasjon innad og mellom produksjoner. Utvalget legger denne variasjonen i arbeidsforbruk til grunn for å mene at *“tilpasning av arbeidsinnsats gjøres ut fra andre prioriteringer enn krav til et visst arbeidsvederlag per time”*.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at en mer sannsynlig årsak er at svak økonomi styrer investeringsnivået, og mulighet til å mekanisere og å forbedre arrondering (dyrking, grøfting, med mer). Dersom økonomien var sterk nok til å gjennomføre investering i mekanisering og arrondering vil en kunne anta at variasjonen ville blitt redusert betraktelig. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at argumentene som er lagt til grunn ikke reflekterer virkeligheten i næringa. Utvalget gir klart uttrykk for at det ikke er god nok økonomi til å godtgjøre både arbeidstimer og kapitalavkastning, og anerkjenner dermed at bonden i realiteten er tvunget til å ikke investere i driftsapparatet fordi det ikke lønner seg.

5. Modifisert totalkalkyle

Utvalget viser hvordan dagens totalkalkyle/sectorregnskap kan modifiseres for å: «*gi bedre uttrykk for det aktive jordbrukets inntekter og kostnader.*»^[1] Utvalget beskriver tre steg for å gi et mer korrekt bilde av inntekter og kostnader, samtidig som de anbefaler en videreføring av det viktige tallmaterialet Totalkalkylen representerer for sektoren i sin helhet.

Argumentet for å videreføre Totalkalkylen og endringer for den beskrives slik;

«Eventuelle forbedringer i tallgrunnlaget forutsetter at konsistensen i tidsseriene ikke brytes, det vil si at det må være tallgrunnlag for å justere tidsseriene tilbake i tid. Totalkalkylen vil fortsatt være egnet som kilde for jordbruksdelen av nasjonalregnskapet og for rapportering til Eurostats jordbruksregnskaper.»^[2]

Utvalget anerkjenner mangler ved dagens totalkalkyle, og ønsker en todeling av hvordan den benyttes i fremtiden.

1. En videreføring og modifisering av totalkalkylen til bruk i nasjonalregnskap og rapportering til Eurostats jordbruksregnskaper, der forbedringer i tallgrunnlaget forutsetter ubrutte tidsserier eller tidsserier det er mulig å justere tilbake i tid.
2. En modifisert totalkalkyle, uten krav om ubrutte tidsserier der fokus er et så presist tallgrunnlag som er mulig, og derfor er best egnet som et budsjetteringsverktøy for å beregne korrekt behov mtp. Rammer og vilkår.^[3]

Norsk Bonde- og Småbrukarlag er i punktene over enig med utvalgets betraktninger. Vi kan likevel ikke se hvorfor ubrutte tallserier er viktig i rapporteringsøyemed, dersom man erkjenner at beregningene har vært misvisende. For Norsk Bonde- og Småbrukarlag er likevel punkt 2 ovenfor det viktigste for forhandlingsinstituttet og de årlige jordbruksforhandlingene. Når avtalepartene forhandler om rammevilkår og virkning av landbruk- og matpolitikk, er det essensielt at vi har et budsjetteringsverktøy som treffer så godt som mulig. Utvalget anerkjenner manglene i sine modifiseringer, samtidig som flere modifiseringer er utelatt og svært viktige å få på plass.

Utvalget har i sin rapport foreslått å modifisere Totalkalkylen i tre steg:

1. Historisk kostpris og nominelle gjeldsrenter
2. Leie av ikke avskrivbare driftsmidler – jord og melkekvoter
3. Kostnadsføre innleid arbeid

5.1 Historisk kostpris og nominelle gjeldsrenter

Norsk Bonde- og Småbrukarlag ser positivt på at faktiske renteutgifter på jordbrukets gjeld skal synes i totalkalkylen med nominelle renter. Når totalkalkylen skal benyttes som et budsjetteringsverktøy under de årlige forhandlingene er det likevel store avvik knyttet til å benytte historisk kostpris på avskrivbare midler.

Det siste året har vi vært vitne til en enorm prisvekst på innsatsfaktorer og anleggsmidler. Når vi på sektornivå skal budsjettere resultat (resultatbudsjett) for en løpende matproduksjon vil det å legge til grunn historisk kostpris og/eller lineære/saldoavskrivninger være det som er minst

treffsikkert. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det må beregnes kalkulatoriske/økonomiske avskrivninger til en indeksregulert kapitalbase. Dette er faglig korrekt og bør være i partenes interesse. Avskrivningene representerer kapitalforbruket gjort i investeringsøyeblikket over tid, og sammen med avkastningskrav skal kontantstrømmene sørge for at investeringsbeløpet blir tilbakebetalt og setter gårdbrukeren i stand til å reinvestere i en løpende produksjon. Dersom disse viktige faktorene ikke justeres for tidsverdien til penger, vil ikke investert beløp tilbakebetales, og gårdbrukeren settes ikke i stand til å reinvestere oppbrukte anleggsmidler. Effekten er et enormt etterslep og en sektor uten evne til å fortsette produksjon på samme nivå, ei heller videreutvikle produksjon.

5.2 Leie av ikke-avskrivbare driftsmidler – jord- og melkekvoter

Utvalgets synliggjøring av kostnader knyttet til jordleie er selvsagt noe vi imøtekommer. Utvalget poengterer også at kostnader knyttet til kvoteleie må inn i den modifiserte total kalkylen, men at mangel på data gjorde beregningene vanskelige.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil presisere at det er viktig at en slik synliggjøring av kostnadene til leie av melkekvoter omfatter all leid kvote.

Om lag 33 % av dagens melk produseres på leide kvoter, men kun drøye 7 % produseres på leid kvote der utleier ikke søker produksjonstilskudd. 26 prosentpoeng av det utleide volumet leies altså ut fra utleiere som søker produksjonstilskudd på annen produksjon innenfor jordbruket. For å motvirke kryss-subsidiering av produksjoner og synliggjøring av den enkelte produksjon, mener Norsk Bonde- og Småbrukarlag at hele volumet av leid kvote skal kostnadsføres. Verdien av produksjonsretten, som melkekvote representerer, har kun verdi i sektorregnskapet for matproduksjon dersom den faktisk produseres på. Verdien er da inntekt fra produsert volum minus kostnader. Det er derfor ikke riktig at bortleid kvote inntektsføres som jordbruksinntekt for øvrige produsenter, som ikke skaper noen verdi.

5.3 Kostnadsføring av innleid arbeid

Siste steg utvalget gjør er kostnadsføring av innleid arbeid. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det er korrekt at denne delen av arbeidet synliggjøres som en kostnad:

«Det bør være mulig å føre kostnadene til innleid arbeid og samtidig redusere arbeidsforbruket det divideres på. Det vil i tilfelle gi et resultat som angir inntekt for familien som helhet, inklusive bruker, partner, barn og kårfolk.»

Norsk Bonde- og Småbrukarlag ser verdien av en bedre rapportering av timene som legges ned i sektoren. Det bør om mulig tilgjengeliggjøres verktøy gjennom plattformer som Landbrukets Dataflyt, som kan kvalitetssikre antall timer som legges ned i hver produksjon. Dette bør være av interesse for alle forhandlingsparter.

5.4 Synliggjøring av kapitalkostnad

I tillegg til våre innspill på punktene over, vil Norsk Bonde- og Småbrukarlag at den modifiserte total kalkylen skal synliggjøre kostnaden til kapital. Utvalget synliggjør denne selv i sin rapport, og tabell 7.3 side 102 i rapporten viser hvordan dette kan gjøres. På lik linje som utvalget viser muligheten til å kostnadsføre over 10 000 årsverk sin lønn i steg 3, kan en fremforhandlet lønn per årsverk kostnadsføres. Årsverkene må justeres opp slik at en tar høyde for sosiale kostnader

slik som; arbeidsgiveravgift, normalt sykefravær, svangerskapspermisjoner mv. Dette tilsvarer da kolonne C i tabell 7.3 side 102 i rapporten. Utvalget viser selv til gjenkjennbare regnskapsmessige prinsipper, og med denne residualberegningen vil «årsresultat før skatt» representere tilsvarende resultat som i selskaper med begrenset ansvar. Totalkalkylen som rapporteringsverktøy og budsjetteringsverktøy må ikke av prinsipp gjenspeile det regnskapsmessige oppsettet som selskapsformene i sektoren innehar. Når totalkalkylen kostnadsfører alle årsverk (faste og innleide), vil resultatet vise den oppnådde avkastningen på kapital for sektoren. Norsk Bonde- og Småbrukarlag påpeker at denne metoden er synliggjort og til dels gjennomført via steg 3 i den modifiserte totalkalkylen.

5.5 Synliggjøring av kostnad til avsatt pensjon

Til slutt vil Norsk Bonde- og Småbrukarlag synliggjøre en kostnad til avsatt pensjon på lik linje med samfunnet ellers. Den må tilsvare den pensjonen som arbeidsgivere i gjennomsnitt avsetter til sine arbeidstakere (OTP - ordningen).

^[1] NOU 2022 14, kap 6.2 s.85

^[2] NOU 2022 14, kap 6.2 s.86 avsnitt 2

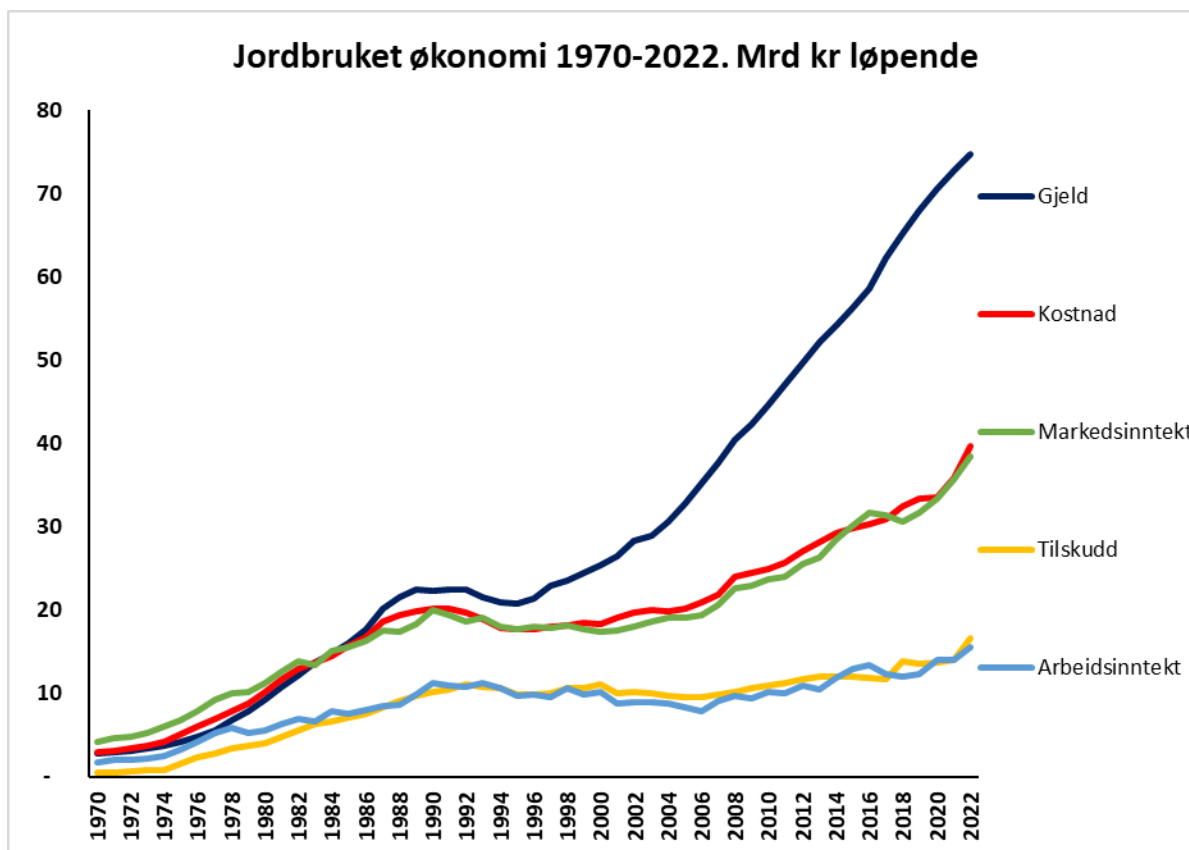
^[3] NOU 2022 14, kap 6.2 s.86 avsnitt 3

6. Bøndernes inntekter og inntektpotensial

Årsaken til at både bondens inntekt og selvforsyningsgraden er på et så lavt nivå som i dag, kan forklares med gjennomført politikk over mange år. Produktprisene har blitt holdt nede, konsesjonsgrensene i de ulike produksjonene har vært høye, kornprisen har vært lav og dermed har gresset blitt forholdsvis dyrt og importert forråvare har blitt rimeligere. Innovasjon Norge har i tillegg forsterket denne utviklingen med nærmest et krav om økt driftsomfang for å få tilskudd til nyinvesteringer.

Dette har ført til investeringer i produksjonsvolumer som overgår tilgangen til lokalt ressursgrunnlag. I Innovasjon Norge sine lønnsomhetskalkyler har alle inntekter gården har tilgang til, blitt tatt inn (og de som ikke omhandler matproduksjon) for at fjøsprosjekter skal framstilles som lønnsomme. Eksempler på dette er inntektene fra ektefelle som jobber utenom gården, vassdragsrettigheter, grustak, lakseelv, leiekjøring, skog osv.

Utvalget gjentar at bonden er selvstendig næringsdrivende og gjør selvstendige valg. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener dette i stor grad ikke reflekterer virkeligheten, i ei næring der markedsinntektene er lavere enn produksjonskostnadene. Og der næringa får stadig nye pålegg som krever investeringer i driftsapparatet.

Kilde: Totalkalkylen, Nibio. I denne oversikten er en rekke tilskuddsordninger (bla grunntilskudd/distriktstilskudd kjøtt/melk inkl andre) som i dag legges inn som «Plante og husdyrinntekter», utelatt som grunnlag for Markedsinntekt. Disse tilskuddene er plassert under Tilskudd. Arbeidsinntekt er beregna utfra fem prosent egenkapitaldekning, historisk kost.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag registrerer at utvalget anerkjenner at medianinntekt i næringa er 212 200 kr per årsverk. Dette er sikre skattedata som ikke kan bestrides. For bonden skal denne summen dekke både vederlag til arbeid og kapital. Pr i dag har næringa negativ avkastning på kapitalen, hvis en legger til grunn lønnsnivå lik resten av samfunnet.

I tallmaterialet som brukes i Totalkalkylen, er inntekten i jordbruket oppgitt til å være langt høyere og en av årsakene er at kun 900 av 38000 av bruk er hentet fra regnskapene til driftsgranskningene. Dette avviket skyldes med stor sannsynlighet utplukket som gjøres for å innfri kriteriene i driftsgranskningene. Dette er et for snevert grunnlag fordi små bruk, samt gardsbruk med negativ næringsinntekt, ikke er med i beregningsgrunnlaget.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at når inntektsgapet skal tettes uavhengig av bruksstørrelse, produksjon og landsdel, må grunnlaget for beregning av inntekt ha med tall fra gardsbruk av alle bruksstørrelser, produksjoner og landsdeler.

7. Kapital som innsatsfaktor

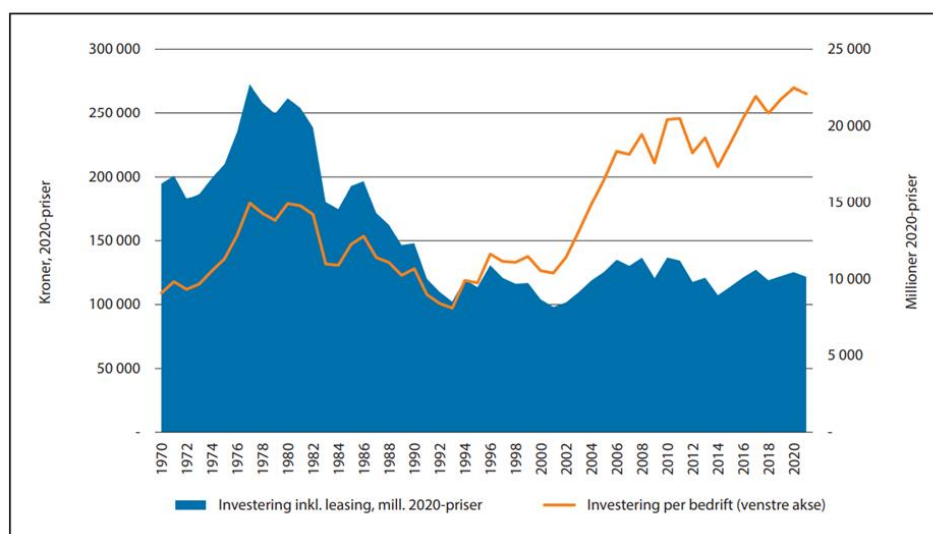
7.1 Effektivitetsvekst og kapitalverdi

Jordbruket har, som utvalget også beskriver, hatt en enorm effektivitetsvekst siden 1970 og frem til tidlig 2000-tall. I 1970 var det om lag 203 000 årsverk i jordbruket mot dagens 41 050^[1]. I løpet av opptrappingsperioden og et voldsomt investeringsløft for sektoren frem til 1980, kvittet sektoren seg med snau 70 000 årsverk. Neste 20-årsperiode viser at i 2000 var antall årsverk redusert med ytterligere 130 000 årsverk, ned til 76 400 årsverk. De siste 20 årene har vi igjen redusert antall årsverk med 35 350 til 41 050 årsverk. Siden 1970 og frem til i dag har så godt som 162 000 årsverk forsvunnet fra jordbruket.

Figur 2.5 side 18 viser det totale investeringsvolumet per år og gjennomsnittlig investering per foretak i jordbruket. Man ser tydelig kapitalens inntog og opptrappingsplanen sin effekt på bytteforholdet arbeid versus kapital. Tidsperioden fra Bretton Woods konferansen i 1944 og Norges deltakelse fra 1946, skapte en viss stabilitet og vekst – kapitalens verdi økte. I 1969 finner vi olje og gass i Ekofisk – prøveproduksjonen starter allerede i 1971, samtidig bryter Bretton Woods samarbeidet på fastkurs sammen. I 1972 blir Norge med i det Vest-europeiske valutasamarbeidet kalt «slangen». Et samarbeid som Norge går ut av i 1979. Stabiliteten man hadde etter Bretton Woods er borte, og perioden fremover er alt annet enn stabil.

Kapittel 2

Inntektsmåling i jordbruket

Figur 2.5 Totalt investeringsvolum og gjennomsnittlig investering per bedrift, justert til 2020-priser, på kapitalobjektene

Et premiss for mekanisering/automatisering for et foretak, må være at investeringens verdi må overgå verdien til manuelt arbeid. Dersom investeringen ikke fører til sparte arbeidskostnader, har man kun skapt en mer kostbar produksjon. Dette er tabell 2.5 i rapporten et tydelig eksempel på. Når kostnaden til kapital øker gjennom 80-tallet og frem mot man begynte å benytte styringsrenten (foliorenten) til inflasjonsstyring tidlig 90-tall, synker gjennomsnittlig investeringer per bedrift samtidig. Man ser tydelig at bytteforholdet kapital/arbeid svekkes.

Fra starten av 90-tallet og frem til nå har vi hatt jevnt over fallende renter, og bytteforholdet bedres i kapitalens retning. På dette tidspunktet har automasjon, som melkerobot med videre, inntatt sin plass i jordbruket. Fra tabell 2.5 sin start og frem til 2000 har 130 000 årsverk eller 64

% av arbeidsstokken blitt byttet ut med kapital. Maskinene som det nå investeres i er kostbare, krever profesjonelt ettersyn i form av serviceavtaler og tilsvarende kyndig tjenester. Vi får senere på 2000-tallet en finanskriser, som på nytt sender rentene til bunns. Bytteforholdet til fordel kapital opprettholdes og her styrkes. I 2022 budsjetteres det med 41 050 årsverk for sektoren mot 203 000 i 1970 – 4 av 5 utfører nå sitt arbeid i andre sektorer. Norsk Bonde- og Småbrukarlag kan ikke se hvor mange færre yrkesutøvere sektoren skal bli, samtidig som vi er vitner til et marked med stigende renter.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag er opptatt av å synliggjøre den enorme effektivitetsveksten og kapitaliseringen av jordbruket som har forgått siden 1970, og hvordan bytteforholdet kapital/arbeid har påvirket jordbruket på lik linje med andre sektorer. Effektiviteten er en konsekvens av kapitalens verdi, og ikke en akkord som kan vedtas politisk eller i andre løp.

Med denne historiske tilnærmingen til jordbrukets effektivitetsvekst og kapitalverdier, mener Norsk Bonde- og Småbrukarlag at kapitalen for sektoren må synliggjøres og gis en forrentning. Om bondens inntektsdannelse påpeker utvalget den selvfølge vi kan enes om; at næringsinntekten er summen av arbeid og kapital. Ovenfor beskrives det hvordan sammensetningen av innsats danner produktet norsk mat.

Jordbruksforetakene har byttet ut 80 % av innsatsen arbeid med kapital. Uavhengig av innsats for å danne produktet, skal denne godtgjøres. Arbeid godtgjøres med penger for nedlagt tid, mens kapital godtgjøres også med penger for investert beløp. Utelukkende godtgjøres arbeid med lønn og investering med avkastning. I det øyeblikket arbeidskraft byttes ut med investeringer må investeringen ha en avkastning. Det er en forventning om avkastning som skal gi bonden insentiv til å investere. Dagens reguleringsmodell og forslaget fra utvalget gjør at denne forventningen ikke innfris.

7.2 Risiko

Én enhet arbeid vil alltid være én enhet arbeid justert for nivået på generell lønnsvekst. Én krone vil alltid være én krone justert for tidsverdien for penger eller inflasjon/deflasjon.

Når det kommer til risikoen for å legge ned innsats i form av arbeid, må denne defineres av forskjellige risiker knyttet til fysisk utførelse, ansettelsesavtaler, og virksomhetens generelle risiko målt opp imot dens eksistens som arbeidsgiver. Risikoen bør gjenspeile virksomhetens /sektorens lønnsnivå.

Risikoen til kapital styres av rekkefølgebestemmelsene den krever tilbake, og risikoen knyttet til virksomheten den er investert i. I kapitalens struktur er det gjeldstilbydere (bank/kredittinstitusjoner), som står først i køen når penger skal betales tilbake fra virksomheten. Gjeldstilbydere forutsetter også at en andel av finansieringen er dekket inn av egenkapital. Eierne av egenkapitalen er i sammenhengen mellom gjeld og egenkapital nummer to i køen, når pengene skal betales tilbake. Dersom verdien av finansierte eiendeler synker, kan samlet verdi synke ned til andelen gjeld og gjeldstilbydere kan fortsatt kreve hele sitt investerte beløp tilbake. Her ser man også at andelen som eierne av egenkapitalen stilte med kan være borte på grunn av verditap. Når man står som nummer to i køen for å kreve penger tilbake fra en investering, har man følgelig tatt på seg en større risiko enn de som er nummer en.

I jordbruket må som i andre næringer, politisk risiko tas høyde for. Det ligger betydelig risiko i dagens reguleringsmodell mtp. offentlige påbud og forbud. Eksempler på dette vil være pelsdyrnæringens næringsforbud, løsdriftskravet på storfe, areal til kalvingsbinger mv.

I jordbruket er det betydelig drifts- og investeringsrisiko. Det er betydelige utfordringer og variasjoner mtp. klima, og man må forholde seg til biologi med uforutsette sykdommer osv. Det er også krav fra forbrukere, politisk nivå og interesseorganisasjoner som påvirker forutsigbarheten i jordbruksnæringa. Fra et investeringsperspektiv, som for jordbruket er langsiktig, er ustabilitet og skiftende politikk noe som øker risikoen.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil vise til konkrete eksempler på hvordan politikk og forbrukstrender utgjør risiko for gårdbrukere:

- Påbud om å gå fra burhøns til aviarsystem, og kort tid etter ble det fra innkjøpssiden bestemt at man kun solgte konsumegg fra frittgående høns. Man kunne da risikere som eggprodusent to ombygninger på kort tid.
- Pelsdyrnæringen som politisk ble gjennom politisk vedtak, nedlagt. Utan at det nå, flere år etter er utbetalt erstatning.
- Løsdriftskrav på storfe som gjør et båsfjøs verdiløst og ulovlig å bruke, uten vesentlig investering.

Den store husdyrproduksjonen foregår i distriktene. Når man bygger et fjøs og du av ulike grunner må selge gården etter at fjøset er bygd, vil du i praksis ikke få igjen det fjøset kostet med dagens reguleringsmodell og den modellen utvalget skisserer. Du har da tapt kapital bundet i den faste eiendom. Det er lav restverdi og markedet ved fritt salg gir lave salgsverdier sett oppimot tekniske verdier. En forutsetning for å ta ned risikoen knyttet til slike kapitalbindinger er en ny og bedre total kalkyle på korrekt tallgrunnlag. Denne må for sektoren lukket sett ivareta de mekanismer som gjør en investering lønnsom, herunder sørge for netto positive kontantstrømmer over investeringens levetid.

Måten gårdbrukerne er organisert på via enkeltpersonforetak og ikke aksjeselskap legger en betydelig økt personlig risiko. Enkeltpersonforetak er en organisasjonsform som passer for foretak med få ansatte, lav risiko, lite kapitalbinding og begrensede økonomiske forpliktelser.

Med den effektiviseringsveksten og kapitalintensiteten jordbruket har i dag ville man i øvrig næringsliv anbefalt aksjeselskap som organisasjonsform for å ta ned personlig risiko. Mange gårdbrukere har et slikt omfang i drift og omsetning at det ville vært helt naturlig. Siden det fra politisk hold er ønskelig at man har personlig eierskap, er ikke dette et alternativ. Norsk Bonde- og Småbrukarlag er enig i viktigheten av personlig eierskap, men understreker den personlige risikoen for gårdbrukeren, som øvrig næringsliv slipper å ta stilling til. Denne belastningen utgjør stor risiko både økonomisk og psykososialt som i ytterste konsekvens kan sette gårdbrukeren ut av stand til å ivareta egen og husdyrenes helse.

7.3 Avkastningskrav

Tidligere nevnt har penger en tidsverdi. Verdien av én krone blir mindre verdt over tid. Bankene legger til grunn en slik verdiforringelse samt risiko knyttet opp imot sannsynligheten for at et verditap på finansierte eiendeler går utover det utlånte beløpet, når de skal sette en rente på

gjelden. Dette refererer vi til som gjeldsrenter og er bankenes avkastningskrav på sin innskutte kapital i virksomheten.

I jordbruket er det bøndene selv som stiller egenkapital til finansieringen. Denne kan være innskutt nylig eller ervervet over tid. Verdien av ervervet egenkapital holdes vedlike i form av reinvesteringer, oppgraderinger og generelt vedlikehold. Egenkapitalen er til stede om den ble skutt inn i 1970 eller i 2022. Andelen egenkapital kan derimot variere, og kommer enten av innskudd/nedbetalt gjeld eller salg av eiendeler/ytterligere belåning. Med økt gjeldsandel stiger risikoen på egenkapitalen og motsatt. Ved manglende inntjening, dvs. kontantstrømmer, forsvinner kapital. Det som tapes først er egenkapital. Når egenkapitalen er negativ, dvs. det er mer gjeld enn eiendeler, opplever bonden insuffisiens. Vilkårene for å slå en virksomhet konkurs er insuffisiens og illikviditet, til sammen kalles dette insolvens.

Den som stiller med egenkapital, må ha et høyere risikopåslag enn den som stiller med gjeld. I Norge har den generelle markedsrisikopremien en median på 5 %. Denne må sees i sammenheng med en risikofrirente (10-årig statsobligasjon) og en beta-verdi for den virksomheten/sektoren kapitalen skal bindes opp i. Beta-verdien sier nettopp noe om sannsynligheten til svingningene i verdien til de finansierte eiendelene, som vi beskrev over.

Lønnsomheten i en produksjon vil alltid være uavhengig av hvordan produksjonen er finansiert. Det vil derfor i en slik sammenheng være mest aktuelt å se på hva totalrentabiliteten eller avkastningen på de samlede eiendelene er totalt. Dette beskriver utvalget også på side 98 kap. 7.4.1.

Hvordan lønnsomheten i produksjonen dannes, bommer utvalget fullstendig på i sine betraktninger rundt bondens «frie vilje» til å gjøre sine egne vurderinger i investeringsøyemed og motviljen til å overskuddsmaksimere. Utvalget skriver på s. 67 at *«Mange bønder, især blant de som oppnår lav avkastning over tid, driver trolig ikke primært overskuddsmaksimering, men maksimerer nytte i et samspill mellom jordbruk, annen næring, lønnsarbeid og husholdning»*, og det vises til en sveitsisk rapport fra 2015 som er basert på intervjuer med fire sveitsiske bønder (Mann, 2015).

Temaer om kapital, avkastningskrav, risiko og resultatmål er de svakeste i rapporten, og kan ikke støttes fra et faglig perspektiv.

Ved å beregne sektorens avkastning på de samlede eiendelene, må vi som nevnt se på total kapitalavkastning. Dette gjøres allerede i dag for nettselskapene, som danner infrastrukturen i kraftleveransene. Norges vassdrags- og energidirektorat har etablert en rentemodell for disse selskapene, som benytter total kapitalavkastning. Rentemodellen ble vedtatt av Stortinget i 2013, og følger prinsippene som nevnt over mht risiko. Rentemodellen er med andre ord politisk vedtatt.

Nylig gjennomførte Staten og Skatteetaten en rettssak der evnen til å gå i overskudd var det som lå til grunn. Spørsmålet er om det *objektivt* er mulig å gå med overskudd. Hvis det IKKE er mulig å få en viss avkastning på innsatt kapital, er det IKKE å regne som næringsliv. Avkastningskravet til totalkapitalen, som ble stående i Høyesterett desember 2022, var 6,4% med rentenivået i 2018 til grunn.^[2] Dette samsvarer også godt med NVE-modellens avkastning⁴. Under er et kort utdrag fra avgjørelsen:

(129) I vedtaket har skattekontoret vurdert overskuddsevnen ved å anvende ulike prosentsetter for kapitalkostnaden: 2 prosent, 4 prosent – som er det Ramme Eiendom selv la til grunn i en prognose i 2018 i forbindelse med skattekontorets behandling – og 6,4 prosent, som er basert på en risikofri rente pluss en markedsbasert risikopremie ut fra erfaringstall for det norske markedet.^[3]

Enkelt forklart sier Staten i dommen at næringsliv med skatt og mva-rettigheter/plikter SKAL ha kapitalavkastning på 6,4%. Inntil Staten bestemmer noe annet er jordbruket næringsliv.

7.4 Verdijustering og budsjettering

Utvalget tar en snarvei når det kommer til verdien av kapitalbasen, og legger til grunn bokførte verdier. Dette innrømmes i rapporten, og legger til grunn at den ikke er korrekt:

*«7.3.5 Oppsummering av verdsetting av jordbrukskapital
Utvalget har ikke funnet det hensiktsmessig å gå nærmere inn på andre metoder enn de som utvalget har drøftet over. Det er utvalgets vurdering at bokført kapital er det som er praktisk tilgjengelig som verddivurdering, men understreker at bokført kapital ikke derved representerer den «riktige» verdien av jordbrukets kapital.»*

Norsk Bonde- og Småbrukarlag påpeker at kapitalbasen i jordbruket må verdi justeres, når man skal benytte dette for å si noe om næringens muligheter for inntekter i fremtiden. Vi har tidligere omtalt dette under «Modifisert total kalkyle».

Total kalkylen skal være en kalkyle for den løpende matproduksjonen i landet. Dersom man ikke verdijusterer anleggsmidlenes verdi for prisvekst, vil man ende opp med en massiv underbudsjettering av kapitalvedlikeholdet. Når verdien til gjenanskaffelse øker må avsetningen til denne øke underveis. Kun da vil man ha en mest mulig korrekt virkelighetsoppfatning av behovet i hvert jordbruksoppgjør. Bruken av dagens «Effekt av finansiering» og en eventuell bruk av historisk kostpris/bokførte verdier er kunnskapsløst og direkte feil i denne sammenheng.

^[1] NIBIO, Total kalkylen, arbeidsforbruk, kort postnr 5801, *1845 timer per årsverk

^[2] [Ramme gård - ikke krav på fradrag \(domstol.no\)](https://www.domstol.no/ramme-gard-ikke-krav-pa-fradrag)

^[3] [hr-2022-2404.pdf \(domstol.no\)](https://www.domstol.no/hr-2022-2404.pdf)

---

⁴ [Referanserenten - NVE](#)

8. Hybridmodellen/nivåsammenligning

Hensikten er å tallfeste forholdet mellom inntektsmuligheter, definert som oppnåelige inntekter under rimelige forutsetninger om effektiv ressursbruk, og gjennomsnittlige økonomiske resultater i næringen.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener bestemt at inntektsmuligheter ikke kan måles slik rapporten foreslår gjennom hybridmodellen. Diversiteten i norsk landbruk er langt større enn at en kan måle de «beste» mot de «dårligste», og en hensyntar i et slik bilde kun de økonomiske verdiene. Det vil være et alvorlig feilsteg å begrense verdien av norsk jordbruk til kun å omhandle målbare økonomiske resultater.

I et slikt system blir ikke arrondering, mekanisering, eller driftsopplegg hensyntatt. Tilskudd og pris i markedet blir satt, basert på at det skal være oppnåelig for alle bønder å bli like effektive. Dermed vil altså tilskudd og pris basere seg på det en kan kalle «best practice» og vil bli redusert i forhold til det som er det reelle behovet i næringa. Dette vil bety at alle andre enn bøndene skal dra nytte av effektivisering i landbruket.

Effektivisering får man på to måter, økt produksjon, eller redusert arbeidsbruk. Økt produksjon per enhet betyr i realiteten færre bønder, noe som står i direkte kontrast til regjeringens mål i Hurdalsplattformen. Og redusert arbeidsforbruk får man ved å investere i mer effektivt utstyr og gjennom bedre arbeidsmetoder, altså kapitalintensivering. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det ikke finnes faglig grunnlag for å mene at bonden i dag ikke overskuddsmaksimerer, og at Mann-rapporten som er vist til gir i beste fall et svært dårlig empirisk grunnlag for dette og kan ikke brukes som referanse på et så viktig punkt.

Det er gjennomgående i rapporten vist til at grupper i jordbruket ikke driver økonomisk optimalt:

«I tillegg til beregningen av et rent veid gjennomsnitt, er det gjort en beregning der bruksgrupper med en høy andel lave eller negative næringsinntekter og som i varierende grad er yrkesmessig drevne bruk, er tatt ut. Det gjelder bruk med under 76 vinterfødrede sauer, under 31 ammekyr, under 400 dekar korn og under 0,5 mill. kroner standard omsetning i hagebrukssektoren og «andre produksjoner». Disse bruksgruppene utgjør 34 prosent av årsverkene og 58 prosent av bedriftene.»

Utvalget legger altså til grunn at mer enn halvparten av bedriftene i norsk jordbruk IKKE overskuddsmaksimerer, men har andre insentiver for drifta. Dette gjøres helt uten faglig grunnlag eller gjennom andre vurderinger eller undersøkelser. Man bør merke seg at for flere av produksjonene er gjennomsnittsstørrelsen på bruk i Norge mindre enn det utvalget har valgt å kalle: «bruk som i varierende grad er yrkesmessig drevne bruk». Norsk Bonde- og Småbrukarlag kjenner oss ikke igjen i dette og er sterkt kritiske til at over halve landbruksnæringen blir stemplet som ineffektive av utvalget, uten at de finner det nødvendig å dokumentere påstanden.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener derimot at også dette er et klart og tydelig tegn på en næring med generelt svak økonomi, som ikke kan forklares med at man velger bort inntekt til fordel for andre insentiver. Vi mener videre at forklaringen heller ligger i at inntektsmulighetene er så lave, at man ikke kan investere eller effektivisere driften, fordi en kapitalbinding i realiteten vil bety enda lavere inntekt, så lenge en ikke har positiv kapitalavkastning.

9. Løsning

Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil benytte løsninger, som allerede er vist til i rapporten. Med dette fokuserer vi på å løse problemene som rapporten viser til, samtidig som regnskapsmessige oppsett og tilnærminger ivaretas. Det essensielle, som utvalget ikke løser, er å synliggjøre eller skille vederlag til arbeid og egenkapital. Dette må gjøres, noe høringsinnspillet til Norsk Bonde- og Småbrukarlag viser. Bondens mediannæringsinntekt er 212 200 kr – dette skal dekke både arbeidsvederlag og avkastning på egenkapital. Løsningen består i korte trekk av å beholde modifisert totalkalkyle der én kalkyle benyttes i rapporteringsøyemed og én som budsjetteringsverktøy for de årlige forhandlingene. Hybridmodellen skal ikke benyttes, og vil aldri bli akseptert av Norsk Bonde- og Småbrukarlag.

Til slutt skal rapportering av skattedata/bøndernes næringsinntekter danne nivået på hva som er bondens inntekt.

Vi vil også påpeke at Norsk Bonde- og Småbrukarlag er åpne for å se på en ny organisasjonsform i jordbruket, der man benytter samme resultatmål som for selskaper med begrenset ansvar, men beholder det juridiske ansvaret det er i enkeltpersonsforetak. Regelverk og lovgivning for øvrig mht. priskontroll, konsesjonslovgivning mv. skal ikke påvirkes av endret regnskapsoppsett, som en ny organisasjonsform vil kunne gi. Norsk Bonde- og Småbrukarlag ser mulighetene i at det kan tilrettelegges for flere næringskoder. Næringskodene vil være til hjelp for en utvidet datainnsamling fra forskjellige jordbruksproduksjoner, volum osv. Dette vil øke datagrunnlaget, som i dag hentes fra driftsgranskningene betraktelig, og kan igjen benyttes inn i den modifiserte totalkalkylen med enkle tilpasninger.

Vi vil understreke at tall fra skatteregnskapene ikke kan bestrides som det faktiske nivå – dersom en skulle mene noe annet ønsker Norsk Bonde- og Småbrukarlag at Skatteetaten svarer for lovstridigheten i de faktiske rapporterte tall for næringsinntekt. Vi vil også at det skal beregnes ren median av næringsinntekt fra disse tallene. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at alle mottakere av produksjonstilskudd må medberegnes ved utregning av denne medianen.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil påpeke følgende punkter fra rapporten, som må forandres:

1. Modifisert totalkalkyle beholdes med følgende forbehold:
  - a. Det skal benyttes nominelle gjeldsrenter og en indeksregulert kapitalbase fra år til år (ref. våre kommentarer knyttet til dette i kapittel 5).
  - b. Alle årsverkene i landbruket kostnadsføres også de resterende om lag 31 000 årsverkene som utføres av bonden og bondens familie.
  - c. Når kvoteleie på melk skal inn i kostnadene skal all utleid kvote inngå, også den som leies ut av produsenter som ikke lenger selv produserer melk.
  - d. Sats for gjennomsnittlig tjenestepensjon i samfunnet legges inn som kostnad.
2. Resultatmål i totalkalkylen endres til årsresultat før skatt, med de endringene vi ovenfor har beskrevet. En kostnadsføring av alle årsverk der innleid årsverk kostnadsføres via AA-ordningen og øvrige årsverk som tilhører bonden selv kostnadsføres med det lønnsnivået

som gjelder for gjennomsnittlig lønsmottaker. Norsk Bonde- og Småbrukarlag erkjenner at lønnsnivået på innleid arbeidskraft er alt for lavt, og må i takt med næringens opptrappingsplan heves over tid. Det vil likevel være et moderat krav at bondens eget lønnsnivå per årsverk brukes som gjennomsnittlig lønn for alle lønsmottakere. Dette kan enkelt forklares med det ansvar og plikter, som åpenbart strekker seg utover det som kan forventes av innleid arbeidskraft. Dette er i tråd med øvrig praksis for alle næringer, der lønnsnivå i hovedsak gjenspeiler ansvar.

3. Avkastning på kapital: Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at et avkastningskrav på jordbrukets kapital må fastsettes i/følge en modell, og vil henvise til Statens egen argumentasjon i rettssaken som omhandler tilstrekkelig avkastning på kapital for næring, og den vedtatte rentemodellen i Stortinget for reguleringen av nettselskapene. Rentemodellen (referanserenten) for nettselskapene benyttes da nettselskapene har klare paralleller til jordbruket herunder; samfunnskritisk infrastruktur som henter inntekter via marked og subsidier. Referanserenten er her knyttet opp mot en modell som i hovedsak tar for seg kostnadssiden sett opp mot en referanse, som derfor styrer investeringer til et regulert nivå.

Oppsummert vil Norsk Bonde- og Småbrukarlag at en ytterligere modifisert totalkalkyle skal budsjettere sektorens inntektsmuligheter og kostnader, samtidig som skattedata fra jordbruksforetakenes næringsinntekter danner det til enhver tid gjeldende nivået. Den endelige modifiserte totalkalkylen vil vise sektorens årsresultat før skatt, der residualt etter kostnader vil ligge til grunn en bunnlinje som viser den til enhver tid avkastning på sektorens kapital. Norsk Bonde- og Småbrukarlag viser til at løsningen er eksemplifisert i rapporten (se figur)

Tabell 7.3 Illustrasjon på mulig fordeling av årsresultatet mellom arbeid og kapital, totalkalkylen, registrert regnskap etter steg 3 (historisk kost, jordleie og leid arbeid), 2021 tall¹

	C
Driftsresultat i mill. kr	13 481
Vederlag til kapital i mill. kr	693
Rentekostnader i mill. kr	1 771
Vederlag egenkapital i mill. kr	-1 078
Vederlag til arbeid i mill. kr	12 788
Vederlag til arbeid per årsverk	412 500
Effektivt avkastningskrav EK	-2,23 %

C = Lønnskrav på arbeid

¹ Etter anslag fra NIBIO er det aktive jordbrukets bokførte kapital redusert med 15,2 milliarder kroner, og næringsgjelda med 1,6 milliarder kroner, sammenlignet med Budsjettmemndas totalkalkyle, avgitt i april 2022.